

Biskop Atle Sommerfeldt:

ØKONOMISK ULIKHET SOM UTFORDRING FOR KIRKEN

Innlegg ved Kirkens Nødhjelp-seminar i forbindelse med representantskapsmøtet

Fredrikstad, 31.mai 2017

Innsteg:

“As people of faith, the (LWF) Assembly is deeply concerned by the growing inequalities and the impacts on the lives of people everywhere. The Assembly calls upon the Lutheran Churches and their related organizations to explore their role and resources of diakonia in promoting just societies, where wealth is shared fairly for the good of all and social protection is guaranteed as the right of all – so that no one shall be left behind”.

Med dette vedtaket i LVFs generalforsamling gjøres spørsmålet om den økende ulikheten i stater og mellom stater til et kjernepunkt i kirkens diakonale oppdrag. Den økonomiske ulikheten har i flere år, og særlig i lys av den kraftige økningen i ulikhet etter finanskrisen i 2010, vært et tema i globale arenaene som World Economic Forum og OECD, blant økonomer og samfunnsforskere, de politiske partiene i Norge og blant humanitære organisasjoner involvert i kampen for global rettferdighet.

Hvordan en skal overvinne denne økende økonomiske ulikheten er det ulike oppfatninger om og meningene deles etter politiske, ideologiske og faglige skillelinjer. I denne innledningen er det min oppgave å forankre dette kirkelige engasjementet i kirkens læregrunnlag. På dette grunnlaget vil jeg så peke på utfordringer vi som kirker må gi Kirkens Nødhjelp, som er vårt instrument for arbeidet med kirkens globale, diakonale oppdrag og særlig i dagens tema - arbeidet med å redusere de økonomiske forskjellene globalt og lokalt.

Det skal være likhet

Alt begynner med begynnelsen da Gud skapte alle mennesker i sitt bilde (1Mos 1,27-28). Dette er den grunnleggende forankringen av menneskeverdet og alle menneskers likeverd som en følge av dette. Men begynnelsen har en fortsettelse med de to urfortellingene om Kain og Abel og Babels tårn. Fortellingen om Kain og Abel er fortellingen om hvordan ulikhet i ressurser utløser brodermord, mens fortellingen om Babels tårn er fortellingen om hvordan teknologiske fremskritt gjør mennesket hovmodig og setter seg selv i Guds sted og krever alles uniformering og samme kulturelle enhet, uttrykt ved et felles språk.

De tre fortellingen viser tre viktige elementer i samtalen om ulikhet. For det første må alle menneskers likeverd og menneskeverd komme til syne i menneskers liv og levekår. For det andre utløser for store forskjeller vold og konflikt og må derfor bekjempes og modifiseres, og for det tredje er uniformerende teknologisk fremskritt i motsetning til skaperverket og menneskehetens guddommelige mangfold - slik den britiske overrabbineren Jonathan Sacks har påvist.

Den hebraiske Bibelen kan leses som en serie fortellinger om hvordan folket strevde med å balansere disse ulike grunnelementene og om Guds inngripen gjennom handlinger og profetord for å vise folket Guds vei.

- Israelfolkets grunnfortellingen er frigjøringen fra slavekårene i Egypt. Gud sier til Moses: «Jeg har sett mitt folks nød i Egypt og har hørt skrikene deres under slavedriverne. Jeg kjenner deres smerte» (2 Mos 3,7).
De store forskjellene mellom israelfolket og egypterne var resultat av et økonomisk system basert på slavehold. Gud griper inn fordi forskjellene er blitt for store og lidelsen utålelig hos de underprivilegerte.
- Forskjellen mellom rik og fattige opphørte ikke da folket ble frigjort fra Egypt. Også i det lovede land utviklet det seg store forskjeller. Grunnfortellingen er fortellingen om Nabots vingård i 1 Kong 21. Det er fortellingen om hvordan kongen og stormennene ved vold og korrupsjon tilraner seg en småbondens land og profeten Elias ramsalte kritikk av dette. Profetenes kritikk av store ulikheter, ikke minst som følge av uhederlig handel, gjenfinnes hos de fleste profetene.
- Kongens mandat er å sørge for at fattige og eiendomsløse får sin rett til livsopphold sikret (Salme 72), i tråd med Moselovens grunnmotiv om fellesskapets forpliktelse til å sikre fattige grunnleggende sosial velferd og systematisk bygge ned akkumulerte forskjeller (jfr. 3 Mos 19,9ff; 3 Mos 25 –Jubelåret, 5 Mos 15 – sabbatsåret). Grunnstrukturen er at fellesskapet skal sørge for at alle har sine grunnleggende behov dekket, og de rike og mektiges ansvar for at dette skjer understrekes og skarp kritikk rettes mot dem dersom dette ikke skjer.
- Det er helt grunnleggende at jorda og de ressurser den består av og frembringer tilhører Gud og dermed folket som fellesskap (Salme 24,1). Disse ressursene skal gi grunnlag for at ingen skal leve i fattigdom og nød og er grunnen til at akkumulert velstand skal deles ut igjen i jubelåret.
- Spenningen mellom alles likeverd og Israelfolkets spesielle posisjon som Guds utvalgte folk, leder til mange konflikter og voldsfortellinger. Samtidig fastholder Moseloven og profetene at Gud elsker alle folkeslag og alle mennesker. Likeverdet og alles menneskeverd trumfer særbehandling og guddommelige privilegier: «Når en innflytter bor i landet hos dere, skal dere ikke gjøre urett mot ham. Innflytteren som bor hos dere, skal være som en av deres egne landsmenn. Du skal elske ham som deg selv. For dere har selv vært innflyttere i Egypt» (3 Mos 19,33).
- Kritikken av rike og mektige fastholdes og radikaliseres av Jesus på to måter. For det første avviser han de elementer i den hebraiske bibelen som knytter materiell fremgang til Guds særlige velsignelse, først og fremst ved å avvise at lidelse og nød er uttrykk for Guds straff, jfr. fortellingen om den blindfødte i Joh 9. Tvert om viser han i liknelsen om den rike mannen og Lasarus hvordan den som lever i fattigdom og nød har Guds oppmerksomhet på en særlig måte, mens den rike mannen anonymiseres og fordømmes (Luk 16,19-31). Slik saneres grunnlaget for de velståendes hovmod overfor fattige. Liknelsen om den rike mann og Lasarus er Jesu grunnfortelling om det utålelige i store økonomiske forskjeller, mens liknelsen om den barmhjertige samaritan (Luk 10,25) er grunnfortellingen om de velbeslåtte og mektiges forpliktelse til å assistere alle slags mennesker som er i nød.
- I urkirken radikaliseres skapelsens likeverdighet i retning likhet:

«Det er jo ikke meningen at andre skal få hjelp og dere ha det trangt, men det skal være likhet. Denne gangen har dere overflod og kan hjelpe dem som lider nød. En annen gang har de overflod og kan hjelpe dere når dere lider nød. Da blir det likhet, slik det stå krevet: Den som fikk mye, hadde ingen overflod, og den som fikk lite, led ingen mangel» (2.Kor 8,13-5).

Paulus er sterkt kritisk til at den ulikheten som er innenfor menigheten, gir seg utslag også i menighetens forsamling og hevder at når dette skjer, spiser og drikker en seg til doms (1 Kor 11,17-34).

Det diskuteres hvor radikalt og bokstavelig dette likhetsidealet kan drives. Det er vel bred enighet om at likhetsidealet i urkirken ikke ble gjennomført på den måten at alle skulle ha likt i alle ting, men derimot at det var fellesskapets ansvar at ulikhetene ikke ble så store at noen levde i nød og at overdreven rikdom var risikofylt for den troende, fordi en risikerer å miste sin sjel.

«Og nå dere rike! Gråt og klag over all den ulykke som skal komme over dere! Hør: De roper høyt, den lønnen dere holdt tilbake fra arbeiderne som skar åkrene deres, og nødropet fra dem som høster inn, har nådd Herren Sebaots øre. Dere har levd i luksus og overflod på jord og gjort hjertene fete til slaktedagen».

Samtidig er det helt tydelig at idealet om likhet ikke innebærer uniformering. Sacks hevder at skapelsens mangfold viser hen til Guds enhet. I like stor grad kan en hevde at Kristus er kirkens enhet, men menneskene i kirken beholder sin ulikhet og mangfold f.eks. gjennom bildet av kirken som ett legeme med flere lemmer eller understrekingen av det i Kristus ikke er jøde eller greker, mann eller kvinne, slave eller fri. Denne grunnleggende ulikheten gjør at også økonomisk ulikhet ikke kan anses å være et onde i seg selv, men kan også sees som resultat av arbeid og forvaltning av egne ressurser (jfr. Luk 19,11-27). Historiens forsøk på å skape en uniformert likhet har vist seg bare å kunne bli realisert når sterk uniformering og autoritær styring gjennomføres og med nye hierarkier og ulikheter som etter en tid vokser frem.

- Et viktig instrument for å omfordele samfunnsressurser som Jesus anerkjenner, er skattlegging og da særlig av de rike i tråd med den hebraiske bibelens retningslinjer – jfr. fortellingen om Sakkeus (Luk 19).

Gjennom hele kirkens historie forsøkte en så å fastholde fellesskapets ansvar for at alles grunnleggende sosiale behov blir dekket – svært likt dagens politiske begrep «social protection», og de velståendes særlige forpliktelse med bekjemping av stor ulikhet knyttet til berikelse på andres bekostning. I mindre grad har en vært i stand til å fremme alles likeverdige inkludering i kirke og samfunn, men kirkens historie kan også leses som en historie om hvordan pinsefestens Hellige Ånd har arbeidet med kirken for at mangfoldet må uttrykkes i et inkluderende fellesskap og samfunn der alles rettigheter og plikter anerkjennes.

Hovedmotiver

Denne kortfattede og ufullstendige skissen gir oss følgende hovedmotiver for hvordan kirken skal møte dagens økende økonomisk ulikhet:

- Forankret i alles likeverdige menneskeverd må alle mennesker sikres grunnleggende beskyttelse mot nød, fattigdom og utestengelse fra samfunnet.
- Fellesskapet må gjennom lovverk og strukturer ta ansvar for at dette sikres – i dag uttrykt gjennom begrepet samfunnets «common good».
- Ingen samfunnsaktører er fri fra forpliktelse til å virke for alles goder, det være seg individer, aktører i det sivile samfunn, næringslivet eller staten/offentlige myndigheter.
- Mangfoldet i menneskelige ressurser og væremåter er guddommelig ordnet.
- Kirken i samhandling med alle gode krefter må hindre at ulikhetene blir store og utløser konflikt og vold.
- Slik Moses organiserte folket, må mennesker som erfarer undertrykkelse organisere seg og i fellesskap arbeide for frigjøring og gjenoppretting av en samfunnsorden preget av likeverd og alles menneskeverd.
- Kirken må tørre å advare de rike – ikke minst den ene prosenten som forvalter like mye som 50% av verdens befolkning - om at de ødelegger ikke bare fattige, men seg selv og sin sjel.
- I globaliseringens tidsalder er det enda tydeligere enn tidligere at alle henger sammen med alle. Allerede i 1968 skrev indremisjonsmannen Sigvart Riiser en Vårt Land-leder med tittelen «Den hvite mann og Lasarus». Den tittelen og det perspektivet er i vår tid enda mer relevant fordi gapet mellom fattig og rik i den globale storbyen bare har økt siden den gangen, først og fremst ved at de rike har løpt ifra resten og dessuten dradd stigen opp etter seg – for å bruke bildet til Nobelprisvinneren Dayton. I 2005 skrev jeg at globaliseringen er preget av to prosesser: De rike aktørenes kappløp mot toppen, og de fattige aktørenes kappløp mot bunnen (det vanskelige nåløyet). I årene som er gått siden 2005 har dette blitt forsterket gjennom økt relativ fattigdom selv om en stor andel av verdens befolkning er løftet ut av absolutt fattigdom.

Utfordring til Kirkens Nødhjelp

- Tilstedeværelse med og støtte til mennesker som kommer sist når samfunnets ressurser skal fordeles.
- Bidra til at samfunnsfellesskapet oppfyller sin forpliktelse til at alle skal få oppfylt sine grunnleggende behov.
- Arbeide for at fellesskapet nasjonalt og globalt gjennom lovgivning (i bred forstand) sikrer at de velstående og mektige bidrar til alles sosiale rettigheter gjennom skatter/avgifter og anstendig gjennomføring av virksomheten mht til menneskerettigheter – eks fagforeningsrettigheter og lønnsnivå, og miljøet.
- Rette et særlig søkelys på økonomisk virksomhet knyttet til forvaltningen av naturressurser, fellesskapets kontroll over slik virksomhet og fordelingen av inntektene fra dette.

- Bidra til at norske myndigheter som en betydelig global finansaktør sørger for at selskaper Norge er involvert i, offentlig og privat, underlegger seg regler som sikrer deres bidrag til samfunnets felles goder.
- Bidra til at den norske modellen for forvaltning av naturressurser til fellesskapets beste blir kjent og gjort tilgjengelig for land som kjemper en asymmetrisk Nabots kamp mot de store flernasjonale selskapene og utenlandske bedrifter.

Dette krever at Kirkens Nødhjelp holder seg med kompetanse og samarbeidspartnere som kan lede til en meningsfull dialog med makter og myndigheter nasjonalt og globalt. Ingen, og aller minst de fattige, er tjent med et engasjement som begrenser seg til rettroende proklamasjoner uten endringspotensiale. Kirken og dermed Kirkens Nødhjelps store styrke er den globale og lokale tilstedeværelsen der ulikheten utfolder seg slik at vi faktisk hører og ser de menneskene som betaler prisen for andres ekstreme rikdom.